

SYSTEM PARTYJNY NIEMIEC

I. Uwarunkowania systemu partyjnego

1. Uwarunkowania historyczne

1.1. Rozwój niemieckiego systemu partyjnego do drugiej wojny światowej

Partie polityczne w Niemczech zaczęły powstawać, podobnie jak w całej Europie, w XIX w. Większość z nich miała rodowód parlamentarny – na forum parlamentu dochodziło do instytucjonalizacji współpracy deputowanych o podobnych poglądach. Tak powstały partie liberalna i konserwatywna. W 1860 r. założona została pierwsza ogólnoniemiecka partia – Niemiecka Partia Postępowa (*Deutsche Fortschrittspartei*). W latach 60. XIX w. także środowiska socjaldemokratów zaczęły tworzyć partie polityczne. Z kolei w 1870 r. powołana została Partia Centrum (*Zentrumspartei*) zrzeszająca katolików, będąca prekursorką dzisiejszych partii chadeckich. W dobie Republiki Weimarskiej działała większość partii, które powstały w XIX w. Istotną zmianą było powstanie Narodowo-Socjalistycznej Partii Robotników Niemiec (*National-Sozialistische Deutsche Arbeiter Partei*, NSDAP), która po przejściu władzy w 1933 r. zakazała działalności pozostałym partiom.

1.2. Uwarunkowania niemieckiego systemu partyjnego po drugiej wojnie światowej

System partyjny Republiki Federalnej Niemiec (RFN) uważany jest za jeden z najbardziej stabilnych systemów partyjnych w Europie. Na obecny kształt niemieckiej sceny partyjnej miały wpływ dwa istotne wydarzenia.

Pierwszym z nich było zakończenie drugiej wojny światowej i postanowienia konferencji poczdamskiej co do dalszych losów państwa niemieckiego¹. Powstanie dwóch państw niemieckich w 1949 r. stanowi datę usankcjonowania tworzenia

¹ Więcej na ten temat zob.: E. Cziomer, *Zarys historii Niemiec powojennych 1945–1995*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Kraków 1997, s. 3–20.

się dwóch odrębnych systemów partyjnych – demokratycznego na zachodzie, czyli w RFN, oraz systemu *de facto* jednopartyjnego w NRD. Na wschodzie w 1946 r. doszło do połączenia Komunistycznej Partii Niemiec (*Kommunistische Partei Deutschlands*, KPD) z Socjaldemokratyczną Partią Niemiec (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*, SPD)². W efekcie powstała Socjalistyczna Partia Jedności Niemiec (*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*, SED). 7 października 1949 r. została przyjęta Konstytucja NRD, gdzie znalazł się zapis o kierowniczej roli SED³. Monopol SED doprowadził do zatarcia różnic między strukturami partyjnymi a organami władzy państwowej⁴.

Drugim doniosłym wydarzeniem było zjednoczenie Niemiec, które dokonało się 3 października 1990 r. Aby mogło do tego dojść, potrzebna była zgoda nie tylko mocarstw, ale także samych Niemców, a tutaj z kolei ważne było stanowisko działaczy SED, dla których demokratyzacja i zjednoczenie oznaczały kres przywilejów i władzy⁵. W grudniu 1989 r. partia zmieniła nazwę na SED-PDS – Partia Demokratycznego Socjalizmu (*Partei des Demokratischen Sozialismus*, PDS). W tym czasie doszło także do odnowy życia politycznego w NRD. Dużym zaangażowaniem w procesie przemian politycznych w NRD wykazały się partie zachodnioniemieckie⁶.

² *Ibidem*, s. 41. Co ciekawe, delegaci w większości reprezentowali członków SPD – 53%.

³ Pozostałe partie działały na zasadzie partii satelickich w ramach Bloku Demokratycznego i Frontu Narodowego aż do 1990 r. Ich zadaniem było stwarzanie wrażenia pluralizmu poprzez fakt, że swój apel kierowały do różnych grup społecznych. Szerzej na ten temat zob.: U. Munch, K. Meerwaldt, *Geschichtlicher Rückblick* [w:] *Föderalismus in Deutschland*, „Informationen zur politischen Bildung” 2002, nr 6, s. 13.

⁴ Taka sytuacja określana jest mianem systemu jednopartyjnego. G. Sartori nazywa ten rodzaj systemu systemem państwowo-partyjnym. Zob. więcej na ten temat np.: K. Sobolewska-Myślik, *Partie i systemy partyjne na świecie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 105–106. O monopartyjności i cechach takiego systemu zob. także: H. Kelsen, *Państwo monopartyjne*, „Drukarnia Polska”, Warszawa 1938, *passim*.

⁵ W wyniku przemian, jakie zachodziły w Europie Środkowo-Wschodniej, kierownictwo SED zmuszone zostało do podjęcia reform, te jednak nie spełniły oczekiwań społeczeństwa. Zmiany w kierownictwie SED również nie przyniosły poprawy notowań partii. Zob.: E. Cziomer, *Zarys historii...*, *op. cit.*, s. 263.

⁶ W połowie stycznia 1990 r. nawiązana została współpraca partii socjaldemokratycznych, a kilka dni później powstała Niemiecka Unia Społeczna (*Deutsche Soziale Union*, DSU), która cieszyła się poparciem Unii Chrześcijańsko-Społecznej (*Christlich-Soziale Union*, CSU). Zachodnioniemiecka CDU zaoferowała partiom ze wschodu pomoc finansową i organizacyjną; *ibidem*, s. 286–287.

2. Uwarunkowania prawne

2.1. Konstytucjonalizacja partii

Doświadczenia Republiki Weimarskiej oraz III Rzeszy sprawiły, że w trakcie prac nad konstytucją szczególnego znaczenia nabrały kwestie związane z instytucjonalizacją prawną partii politycznych. Rolę i pozycję partii w niemieckim systemie politycznym wyznacza przede wszystkim art. 21 Ustawy Zasadniczej (UZ), który w ust. 1 stanowi, że „partie współdziałają w kształtowaniu woli politycznej narodu”⁷. Z kolei ust. 2 wspomnianego artykułu ma charakter negatywny. Stwierdzono w nim, że partie, których cele lub zachowania ich zwolenników zagrażają konstytucyjnemu porządkowi lub istnieniu Republiki Federalnej Niemiec, mogą zostać zdelegalizowane. Organem orzekającym w tych sprawach jest Federalny Trybunał Konstytucyjny (FTK). Partie polityczne są niejako „pasem transmisyjnym” głównych poglądów politycznych i ideologicznych między społeczeństwem a organami władzy państwowej⁸. W Ustawie Zasadniczej (art. 21 ust. 1) wspomniano jeszcze o obowiązku składania przez partie sprawozdań finansowych⁹.

2.2. Instytucjonalizacja prawna partii – Ustawa o partiach politycznych z 24 lipca 1967 r.

Ustawę o partiach politycznych uchwalono w 1967 r.¹⁰ W § 1 ustawy podkreślono konstytucyjną pozycję oraz powtórzono i doprecyzowano zadania partii. Szczególne znaczenie ma § 2, który zawiera definicję legalną partii politycznej¹¹. Z przepisu tego wynika, że prawa i obowiązki przynależne partiom nie dotyczą zrzeszeń wyborców ani tzw. partii ratuszowych¹², gdyż nie biorą one udziału w kształtowaniu woli poli-

⁷ Art. 21 ust. 1 UZ, *Konstytucja Niemiec*, tłum. B. Banaszak, A. Malicka, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2008, s. 47.

⁸ Przepisy dotyczące partii politycznych znajdują się w rozdziale II UZ, regulującym zasady struktury ustrojowej federacji i krajów związkowych. W praktyce oznacza to, że przepisy tam zawarte odnoszą się nie tylko do partii działających na szczeblu całej federacji, ale także do partii działających na szczeblu krajowym. Art. 21 ust. 3 sygnalizuje, że materia dotycząca partii politycznych zostanie szczegółowo uregulowana odrębną ustawą federalną, co ma gwarantować jednolite ramy prawne funkcjonowania partii politycznych.

⁹ M. Witkowska, *Partie polityczne w krajach związkowych Republiki Federalnej Niemiec*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2003, s. 26.

¹⁰ Pozycja i prawa partii w latach 1949–1967 były, oprócz UZ, regulowane przez ordynacje wyborcze, regulamin Bundestagu, praktykę parlamentarną oraz przez orzecznictwo FTK.

¹¹ *Gesetz über die politischen Parteien*, <http://bundesrecht.juris.de> (dostęp: 12 X 2009 r.).

¹² Mianem partii ratuszowej określa się organizację polityczną, która wprawdzie nie wypełnia definicji partii politycznej zawartej w UZ, lecz działa zgodnie z przepisami prawa komunalnego. Partie ratuszowe występują w Bawarii i Dolnej Saksonii. Zob. M. Witkowska, *Partie polityczne...*, *op. cit.*, s. 30.

tycznej na szczeblu federalnym lub w parlamentach krajowych¹³. Partie polityczne w Niemczech można tworzyć na podstawie przepisów dotyczących stowarzyszeń¹⁴. Jednak aby stowarzyszenie mogło zostać uznane za partię, musi spełnić przewidziane w ustawie o partiach wymogi, przede wszystkim musi posiadać statut i program.

Ustawa szczegółowo reguluje finansowanie partii politycznych¹⁵. § 18 przewiduje, że prawo do środków publicznych mają partie, których listy w ostatnich wyborach do Parlamentu Europejskiego lub Bundestagu otrzymały minimum 0,5% poparcia wyborców lub 10% głosów pierwszych (na kandydata) w jednym z okręgów, ewentualnie 1% poparcia w wyborach do parlamentu krajowego. Ustawa określa również maksymalny pułap wydatków z budżetu na rzecz partii politycznych w skali rocznej. Obecnie wynosi on 133 mln euro¹⁶. Niemieckie partie mogą pozyskiwać środki finansowe ze składek członkowskich, darowizn (dotacji prywatnych) od osób fizycznych i prawnych, przy czym ustawa wprowadza w tym zakresie pewne ograniczenia (§ 25 ust. 2 i 3). Partie mogą także prowadzić działalność gospodarczą w ograniczonym zakresie¹⁷. Ustawa o partiach precyzuje kompetencje FTK odnośnie do delegalizacji partii, których cele bądź działalność zagrażają konstytucyjnemu porządkowi państwa¹⁸.

¹³ *Ibidem*, s. 27. Partią nie jest również zrzeszenie polityczne, którego większość członków lub większość członków zarządu stanowią obcokrajowcy. Zob. § 2 ust. 3 punkt 1, *Gesetz über die politischen Parteien*, <http://bundesrecht.juris.de> (dostęp: 12 X 2009 r.), s. 2.

¹⁴ Aby utworzyć stowarzyszenie, potrzeba siedmiu założycieli. Zob.: B. Banaszak, *System konstytucyjny Niemiec*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2005, s. 52.

¹⁵ Temu zagadnieniu poświęcone są aż trzy rozdziały ustawy – IV, V i VI. Zanim doszło do ustawowego uregulowania finansowania partii w Niemczech, kwestią tą trzykrotnie zajmował się FTK. W 1966 r. Trybunał orzekł, że partie powinny korzystać z pieniędzy publicznych w celu rekompensaty kosztów ponoszonych w związku z prowadzoną przez nie działalnością, w tym kampanią wyborczą. FTK zaznaczył, że zasadność wypłacania środków finansowych partiom z budżetu jest sprawą prawnopolityczną i rozstrzygnięcie tej kwestii nie leży w jego kompetencji. Więcej zob.: K.-H. Naßmacher, *Parteienfinanzierung*, <http://www.bpb.de> (dostęp: 14 X 2009 r.).

¹⁶ Środki budżetowe wypłacane poszczególnym partiom nie mogą przekraczać kwot uzyskanych przez nie z innych źródeł. Informacje na temat wysokości finansowania budżetowego dla poszczególnych partii zawiera strona internetowa Bundestagu. Zob.: *Festsetzung der staatlichen Mittel für das Jahr 2008 (Stand: 22. Januar 2009)*, <http://www.bundestag.de> (dostęp: 14 X 2009 r.). Mimo przyznania partiom finansowania z publicznych środków niemiecka opinia publiczna była świadkiem kilku skandali związanych z nielegalnym pozyskiwaniem pieniędzy przez tamtejsze partie. Do najgłośniejszych należy afera z przełomu lat 70. i 80. XX w., potocznie zwana „afetą koncernu Flicka” (*Flick – Affäre*), która dotknęła przede wszystkim FDP, oraz afera „czarnych kont” (*Schwarzgeldaffäre*) H. Kohla z lat 90., która bardzo poważnie zaszkodziła CDU.

¹⁷ Dochody partii z tytułu składek członkowskich sięgają 25% ich budżetu, z tytułu darowizn – około 15%, z działalności gospodarczej – około 7%.

¹⁸ Do tej pory FTK trzykrotnie zajmował się tego typu sprawami, po raz pierwszy w 1952 r. Wówczas zakazał działalności Socjalistycznej Partii Rzeszy (*Sozialistische Reichspartei*, SRP – BVerfGE 2, 1 – SRP – Verbot, <http://www.servat.unibe.ch> (dostęp: 20 X 2009 r.)). W 1956 r. FTK zdecydował o delegalizacji Komunistycznej Partii Niemiec (*Kommunistische Partei Deutschlands*, KPD) – BVerfGE 5, 85 – KPD – Verbot, <http://www.servat.unibe.ch> (dostęp: 20 X 2009 r.). Ostatnia tego typu sprawa toczyła się przed FTK w 2003 r. Przedmiotem postępowania była Narodowo-

3. Inne determinanty systemu partyjnego

3.1. System wyborczy

Niemiecki system wyborczy łączy w sobie elementy systemu proporcjonalnego i większościowego, stąd też nazwa – spersonalizowane wybory proporcjonalne¹⁹. UZ nie określa liczby deputowanych do Bundestagu, precyzuje to dopiero ordynacja wyborcza, pewne wahania w liczbie deputowanych poszczególnych kadencji Bundestagu związane są z możliwością wystąpienia tzw. mandatów nadwyżkowych²⁰. Połowa deputowanych do Bundestagu wybierana jest w wyborach proporcjonalnych, a reszta w jednomandatowych okręgach wyborczych w systemie większości względnej²¹. Mandaty w systemie proporcjonalnym są rozdzielane między partie, które zdobyły minimum 5% poparcia lub przynajmniej trzy mandaty w okręgach²². Niemiecki system wyborczy jest jednym z systemów, które najpełniej przekładają preferencje wyborcze na liczbę mandatów dla poszczególnych partii²³.

wodemokratyczna Partia Niemiec (*Nationaldemokratische Partei Deutschlands*, NPD). FTK oddalił wniosek o zakazanie działalności tej partii, gdyż materiały dowodowe przeciwko niej zostały zebrane z naruszeniem prawa. BVerfGE 107, 339 – NPD – Verbotsverfahren, <http://www.servat.unibe.ch> (dostęp: 20 X 2009 r.).

¹⁹ D. Nohlen, *Prawo wyborcze i system partyjny. O teorii systemów wyborczych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004, s. 316.

²⁰ K.A. Wojtaszczyk, *Bundestag i Bundesrat w Republice Federalnej Niemiec*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1993, s. 11.

²¹ Na partie, które nie posiadają minimum pięciuosobowej reprezentacji w Bundestagu kadencji poprzedzającej wybory lub w jednym z parlamentów krajowych, prawo wyborcze nakłada obowiązek złożenia list z podpisanymi 200 osób. Jeśli partie chcą zarejestrować listy krajowe, muszą zebrać pod każdą z nich minimum jedną tysięczną liczby osób uprawnionych do głosowania w danym kraju. Ta zasada premiuje partie, które są już obecne na scenie politycznej, a dyskryminuje partie nowe i małe, przyczyniając się do utrzymania istniejącego systemu partyjnego. Zob.: M. Witkowska, *Partie polityczne...*, *op. cit.*, s. 27.

²² Od 2009 r. mandaty są rozdzielane według metody Sainte-Laguë-Schepera, wcześniej posługiwano się metodą Hare'a-Niemayera. Więcej na temat skomplikowanego systemu rozdzielania mandatów zob.: D. Nohlen, *Prawo wyborcze...*, *op. cit.*, s. 316–345, oraz *ibidem*, *Wahlrecht und Parteiensystem. Zur Theorie und Empirie der Wahlsysteme*, Verlag Barbara Budrich, Opladen–Farmington Hills 2007, s. 327–353.

²³ Indeks proporcjonalności, czyli reprezentatywności partii, w Niemczech jest bardzo wysoki i wynosi 98 (w skali od 0 do 100). W. Sokół, *Partie polityczne na arenie wyborczej i gabinetowej* [w:] W. Sokół, M. Żmigrodzki (red.), *Współczesne partie i systemy partyjne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005, s. 168.

3.2. System rządów

Republika Federalna Niemiec jest państwem o parlamentarno-gabinetowym systemie rządów. Na czele rządu federalnego stoi kanclerz federalny, który nie tylko kieruje pracami całego rządu, ale także ponosi wyłączną odpowiedzialność polityczną za jego prace. Kanclerz i rząd federalny muszą posiadać zaplecze parlamentarne²⁴. Władzę ustawodawczą sprawują Bundestag – izba niższa, do której deputowani są wybierani na czteroletnią kadencję w wyborach powszechnych, oraz Bundesrat – izba wyższa, w której zasiada 69 przedstawicieli rządów krajowych reprezentujących interesy krajów związkowych²⁵. Pozycja prezydenta w systemie politycznym RFN jest bardzo słaba i ogranicza się przede wszystkim do funkcji reprezentacyjnych. Niektóre regulacje ustrojowe prowadzą do dodatkowego zwiększenia roli partii politycznych w życiu publicznym – jednym z takich rozwiązań jest konstruktywne wotum nieufności.

3.3. Zasada federalizmu

Zasada federalizmu oddziałuje na funkcjonowanie poszczególnych partii oraz całego systemu partyjnego. M. Witkowska wskazuje na trzy punkty, gdzie dochodzi do powiązania zasady federalizmu z funkcjonowaniem partii politycznych²⁶. Po pierwsze, w wymiarze instytucjonalnym – podstawowe wymogi odnośnie do partii zawarte są w UZ i federalnej ustawie o partiach politycznych, co oznacza, że parlamenty krajowe nie mogą zmieniać zakresu przedmiotowego definicji partii politycznej. Po drugie, w wymiarze strukturalnym – organizacja terytorialna partii politycznych najczęściej pokrywa się z podziałem administracyjnym Niemiec. Po trzecie, w wymiarze funkcjonalnym – partie niemieckie działają jednocześnie na kilku poziomach, co wynika ze struktury terytorialnej²⁷. Partie niemieckie uczestniczą w życiu politycznym na kilku płaszczyznach – federalnej, krajowej, a także komunalnej i europejskiej, poprzez udział w wyborach do Parlamentu Europejskiego. W tych warunkach jedyną szansą na zachowanie jedności partii jest decentralizacja ich struktur i zarządzania. Struktury krajowe partii niemieckich cieszą się bardzo dużą autonomią²⁸.

²⁴ P. Sarnecki, *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Zakamycze, Kraków 2005, s. 206.

²⁵ Bundesrat, w odróżnieniu od Bundestagu, miał reprezentować i chronić interesy krajów i miał być wolny od gier partyjno-politycznych. Jednak w praktyce okazało się, że działalność Bundesratu uległa poważnemu upartyjnieniu. M. Witkowska, *Partie polityczne...*, *op. cit.*, s. 28.

²⁶ *Ibidem*, s. 30.

²⁷ Wybory w krajach związkowych odbywają się w różnych terminach, co sprawia, że partie prowadzą permanentną kampanię wyborczą. Dodatkowo partie na szczeblu krajowym wchodzą w różne koalicje, często odmienne niż aktualna koalicja na szczeblu federalnym.

²⁸ Poziom decentralizacji nie jest jednakowy we wszystkich partiach; jest on wyższy w CDU, o czym świadczy choćby istnienie autonomicznej struktury w Bawarii – CSU, a niższy w SPD. Zob.: M. Witkowska, *Partie polityczne...*, *op. cit.*, s. 32. Porównując partie niemieckie i austriackie, które także działają w ramach ustroju federalnego, można zauważyć, że poziom decentralizacji nie wiąże

3.4. Federalny Trybunał Konstytucyjny

FTK orzeka m.in. o zgodności przepisów prawa zarówno federalnego, jak i krajowego z UZ oraz zajmuje się wnioskami o delegalizację partii politycznych. Te dwa obszary kompetencji FTK wpływają na kształtowanie pozycji i roli partii politycznych oraz całego systemu partyjnego. To właśnie dzięki orzeczeniom FTK została uregulowana sprawa finansowania partii z budżetu państwa. FTK dwukrotnie dokonał delegalizacji partii: Socjalistycznej Partii Rzeszy (*Sozialistische Reichspartei*, SRP) i Komunistycznej Partii Niemiec (*Kommunistische Partei Deutschlands*, KPD), dokonując tym samym reorganizacji systemu partyjnego.

II. Charakterystyka współczesnego systemu partyjnego

W powojennej historii Niemiec można wyróżnić kilka etapów rozwoju systemu partyjnego. Pierwszy etap, od zakończenia działań wojennych, ale jeszcze przed formalnym powstaniem państwa niemieckiego, to okres względnej wielopartyjności. Drugi etap, najdłuższy – trwający od połowy lat 50. do połowy lat 80. XX w. – to czas stabilizacji, kiedy zaledwie cztery partie liczyły się w życiu publicznym na szczeblu federacji. Wówczas niemiecki system partyjny określany był mianem systemu dwuipółpartyjnego²⁹. Po prawej stronie sceny politycznej znajdowała się połączona chadecja CDU / CSU, SPD lokowała się po lewej stronie, natomiast centrum było zajmowane przez liberalną FDP, która będąc partią piwotalną, tworzyła koalicje bądź z chadecją, bądź z socjaldemokracją. Trzeci okres rozpoczyna się w 1983 r., kiedy na znaczeniu zyskiwać zaczęła Partia Zielonych (*die Grünen*), jednak aż do 1998 r. nie stanowiła ona realnego zagrożenia dla kluczowej roli FDP jako partii dopełniającej koalicje. Zatem była to zmiana w systemie o charakterze ilościowym, a nie jakościowym. Czwarty etap pokrywa się częściowo z etapem trzecim. Za jego początek można uznać zjednoczenie Niemiec, a za faktyczne ukonstytuowanie – wybory do Bundestagu z 1998 r. Wtedy przełamany został monopol FDP. Powstała koalicja SPD z Zielonymi. Na zmianę charakteru systemu wpłynęło również pojawienie się nowej siły politycznej – PDS. Tak więc dzisiaj niemiecki system partyjny zaliczany jest do kategorii systemów wielopartyjnych ograniczonego pluralizmu³⁰.

się bezpośrednio ze strukturą terytorialną danego państwa. W przypadku niemieckich partii istotne znaczenie odegrały kwestie historyczne.

²⁹ Wyjątkiem od tej reguły był okres „wielkiej koalicji” SPD – CDU / CSU oraz lata 1957–1961 samodzielnych rządów chadeków.

³⁰ W tym wypadku bierze się pod uwagę liczbę partii relewantnych, czyli reprezentowanych w Bundestagu, posiadających potencjał koalicyjny lub dysponujących potencjałem szantażu politycznego.

1. Wybory do Bundestagu XVII kadencji

Wybory do Bundestagu XVII kadencji odbyły się 27 września 2009 r. W wyborach zostało wyłonionych 622 deputowanych. Poparcie wyborcze oraz rozdział miejsc między partie w Bundestagu przedstawia Tabela 20.

Tabela 20. Wybory do niemieckiego Bundestagu z 27 czerwca 2009 r.

Nazwa partii	Skrót	Poparcie w %	Liczba deputowanych w Bundestagu
Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna	CDU	27,3	194
Socjaldemokratyczna Partia Niemiec	SPD	23,0	146
Wolna Partia Demokratyczna	FDP	14,6	93
Lewica	Lewica	11,9	76
Sojusz 90 / Zieloni	Zieloni	10,7	68
Unia Chrześcijańsko-Społeczna	CSU	6,5	45
Partia Piratów	Partia Piratów	2,0	0
Narodowodemokratyczna Partia Niemiec	NPD	1,5	0
Pozostałe partie	–	2,5	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <http://www.election.de> – strona internetowa poświęcona wynikom wyborczym (dostęp: 24 X 2009 r.).

Do Bundestagu dostało się aż pięć partii. Obie największe – SPD i CDU, które w poprzedniej kadencji tworzyły koalicję rządową – odnotowały znaczny spadek poparcia. Z kolei FDP uzyskała najlepszy wynik w historii. Dobry rezultat osiągnęła także Lewica (*die Linke*). Sukces FDP i Lewicy może świadczyć o utracie zaufania wyborców do dotychczas rządzących ugrupowań. Część tradycyjnego elektoratu SPD w geście protestu zagłosowała na skrajnie lewicową *die Linke*, a część wyborców CDU wybrała prorynkową FDP³¹. Bardzo dobry rezultat FDP w wyborach sprawił, że powstała koalicja chadeków z liberałami. Na czele rządu federalnego stanęła dotychczasowa kanclerz A. Merkel, a funkcję wicekanclerza i ministra spraw zagranicznych objął lider FDP Guido Westerwelle.

³¹ W trakcie kampanii wyborczej nie było jeszcze przesądzone, jaka będzie przyszła koalicja rządowa. Rozważano różne scenariusze, w tym utrzymanie porozumienia koalicyjnego CDU / CSU z SPD. Kanclerz A. Merkel dawała jednak do zrozumienia, że liczy na zmianę partnera i wskazywała na FDP jako na optymalnego współkoalicjanta. Z kolei SPD nie wykluczała możliwości zawarcia

2. Partie parlamentarne

Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna (*Christlich-Demokratische Union*, CDU) jako partia o charakterze ogólnozwiązkowym powstała w 1950 r. podczas zjazdu w Goslar³². CDU zrzesza w swych szeregach zarówno katolików, jak i protestantów, stąd też w nazwie partii słowo „unia”. Pierwszym przewodniczącym CDU został Konrad Adenauer, który wywarł bardzo silny wpływ na strukturę organizacyjną i program partii. Adenauer piastował tę funkcję przez 16 lat, a jednocześnie przez większość tego czasu sprawował urząd kanclerza federalnego – w latach 1949–1963. Wówczas CDU na szczeblu federalnym funkcjonowała jako „partia wyboru kanclerza” (*Kanzlerwahlverein*)³³. W 1966 r. chadecy zawarli koalicję rządową z SPD, która przetrwała do 1969 r.³⁴ Po wyborach z 1969 r. CDU utraciła wpływ na władzę i przeszła do opozycji na 14 lat, do 1983 r. W tym okresie doszło do zreformowania struktury organizacyjnej partii. Nowy przewodniczący H. Kohl doprowadził do znacznego wzrostu bazy członkowskiej partii³⁵. W 1978 r. podczas zjazdu w Ludwigshafen partia przyjęła swój pierwszy kompleksowy program.

Wewnętrzna reforma sprawiła, że w wyborach w 1983 r. CDU uzyskała 48,8% głosów i zawiązała koalicję z FDP. Na czele rządu stanął Helmut Kohl, który sprawował ten urząd oraz funkcję przewodniczącego partii do 1998 r. Kohl uznawany jest za „ojca” zjednoczenia Niemiec. To wydarzenie miało wpływ także na CDU – podczas zjazdu partii w październiku 1990 r. do CDU zachodnioniemieckiej przystąpiła wschodnioniemiecka³⁶. Również na arenie europejskiej H. Kohl odnosił liczne sukcesy – doprowadził m.in. do powstania wspólnej waluty euro. Z czasem jednak w Niemczech zaczęło narastać niezadowolenie z jego rządów, co doprowadziło do klęski w wyborach w 1998 r. Nowym przewodniczącym został Wolfgang Schäuble. Ujawnienie skandalu związanego z nielegalnym finansowaniem CDU w poprzednich latach pogłębiło kryzys wewnątrzpartyjny.

trójkoalicji z Zielonymi i Lewicą. Kampania wyborcza przez większość dziennikarzy i obywateli oceniana była jako wyjątkowo nudna, gdyż największe partie – SPD i CDU – będące jeszcze wówczas w koalicji, nie toczyły z sobą niemal żadnej debaty. Zob.: A. Krzemiński, W. Smoczyński, *Merkelowe zwycięstwo*, „Polityka”, 3 X 2009 r., s. 84–86.

³² Po zakończeniu drugiej wojny światowej istniały trzy ośrodki promujące powstanie ruchu chadecckiego w Niemczech – Berlin, Kolonia oraz Frankfurt nad Menem. Zob. M. Witkowska, *Partie polityczne...*, *op. cit.*, s. 61–65.

³³ W tym czasie RFN doświadczyła tzw. cudu gospodarczego, głównie dzięki wprowadzeniu w życie reform gospodarczych i społecznych w duchu społecznej gospodarki rynkowej. Autorem tego planu był inny polityk CDU – L. Erhard – który objął urząd kanclerza po K. Adenauerze w 1963 r. Wtedy jednak pojawiły się pierwsze symptomy spowolnienia gospodarczego, a w ich wyniku doszło do zerwania koalicji z FDP. A. Schneider, *Die Geschichte der CDU*, <http://www.bpb.de> (dostęp: 26 X 2009 r.).

³⁴ Na czele rządu federalnego stanął K.-G. Kiesinger z CDU.

³⁵ W 1983 r. CDU liczyła 734 555 członków, a pod koniec lat 60. zaledwie 300 tys.

³⁶ Dotychczasowy przewodniczący wschodnioniemieckiej CDU – L. De Maiziére – został wiceprzewodniczącym zjednoczonej CDU.

Nowy etap rozwoju CDU rozpoczął się w 2000 r., kiedy na czele partii, po raz pierwszy w historii, stanęła kobieta – Angela Merkel. Po wyborach w 2005 r. CDU, mimo relatywnie słabego wyniku – 27,8% – powróciła do władzy, tworząc po raz drugi w powojennej historii Niemiec „wielką koalicję” z SPD. Na czele rządu stanęła A. Merkel. Po wyborach w 2009 r. chadecy powrócili do bliższego im ideowo i programowo koalicjanta – FDP.

CDU reprezentuje interesy różnych grup społecznych. Podstawą jej programu jest kształtowanie życia publicznego w duchu odpowiedzialności chrześcijańskiej oraz odniesienie do podstawowych wolności i praw człowieka, a także solidarności i sprawiedliwości społecznej. W sferze gospodarki zasada ta realizowana jest poprzez wdrażanie zasady społecznej gospodarki rynkowej, która ma swoje podstawy także w UZ³⁷. W polityce zagranicznej CDU tradycyjnie opowiada się za zacieśnianiem współpracy w ramach Unii Europejskiej, jednocześnie pragnie podtrzymania dobrych relacji ze Stanami Zjednoczonymi i Rosją. CDU kieruje swój apel wyborczy do wszystkich grup społecznych³⁸. W Parlamencie Europejskim (PE) deputowani CDU należą do frakcji Europejskiej Partii Ludowej (*European People's Party*, EPP)³⁹.

Unia Chrześcijańsko-Społeczna (*Christlich-Soziale Union*, CSU) powstała w 1945 r. Określana bywa jako „autonomiczna partia krajowa o szczególnym charakterze związkowym”⁴⁰. CSU stanowi bawarską odmianę CDU. Na podstawie umowy zawartej między tymi dwiema partiami, CDU nie rozszerza swej działalności na Bawarię, a CSU nie działa w innych krajach związkowych. Partie wspólnie przedstawiają kandydatów do objęcia urzędu kanclerza. W sprawach gospodarczych CSU jest bardziej socjalna niż CDU, z kolei w kwestiach światopoglądowych – bardziej konserwatywna od swej bliźniaczej partii. Mimo iż CSU jest partią działającą tylko w jednym kraju związkowym, jej program odnosi się do kwestii ogólnoniemieckich oraz europejskich. W 2007 r. przyjęto program, w którym partia porusza nowe kwestie, typu: zmiany klimatyczne, problemy demograficzne czy zagrożenia dla poko-

³⁷ W 1984 r. dodano do programu pewne elementy liberalne, a w 1994 r. w nowym programie „Wolność w odpowiedzialności” (*Freiheit in Verantwortung*) pojawiły się po raz pierwszy elementy ekologiczne. Po przegranych w 1998 r. wyborach partia zrewidowała swoje konserwatywne podejście do polityki rodzinnej, akceptując m.in. model samotnego rodzicielstwa. Wiązało się to z przewartościowaniem pozycji partii na scenie politycznej – CDU zaczęła określać się jako partia środka. W grudniu 2007 r. w Hanowerze przyjęty został nowy program partii „Wolność i bezpieczeństwo”. Partia wskazuje w nim na korzyści, jakie mogą przynieść migracje, w tym imigracja do Niemiec, oraz integracja. A. Schneider, *Die CDU – Wählerschaft und Mitglieder*, <http://www.bpb.de> (dostęp: 26 X 2009 r.).

³⁸ Najwięcej wyborców tej partii znajduje się wśród katolików, przedstawicieli wolnych zawodów oraz mieszkańców wsi, a ostatnio także wśród robotników. Konserwatyzm światopoglądowy partii sprawia, że najwięcej zwolenników ma ona wśród wyborców powyżej 60. roku życia (48%); *ibidem*.

³⁹ W wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2009 r. CDU wspólnie z CSU zdobyły 42 mandaty.

⁴⁰ V. Schultze, Ch. Strippel, *Die Geschichte der CSU*, <http://www.bpb.de> (dostęp: 27 X 2009 r.).

ju na świecie. Obecnie przewodniczącym partii jest H. Seehofer. Deputowani CSU w PE współtworzą frakcję Europejskiej Partii Ludowej.

Socjaldemokratyczna Partia Niemiec (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*, SPD) jest najstarszą obecnie działającą partią niemiecką – jej początki sięgają 1863 r.⁴¹ W pierwszych powojennych wyborach do Bundestagu SPD uzyskała 29% głosów, nie weszła jednak do rządu i znalazła się w opozycji. Przełomowym wydarzeniem w historii SPD był zjazd w 1959 r., podczas którego przyjęto program godesberski⁴². Zmiana programowa sprawiła, że w 1966 r. SPD utworzyła koalicję z chadekami. Socjaldemokraci otrzymali m.in. tekę ministra spraw zagranicznych. Funkcję tę objął Willy Brandt, dla którego było to szansą na wypromowanie partii.

W kampanii wyborczej w 1969 r. W. Brandt, jako kandydat na kanclerza, startował z hasłem „więcej demokracji”. W wyborach tych SPD uzyskała bardzo dobry wynik – 42,7% głosów, co pozwoliło jej na stworzenie rządu z FDP. Kolejne wybory w 1972 r. przyniosły dalszy wzrost poparcia dla socjaldemokratów – 45,8% głosów. Po wyborach odnowiona została koalicja z liberałami, a na czele rządu pozostał W. Brandt. W 1974 r., w wyniku afery Guillaume, doszło do zmiany na stanowisku kanclerza – urząd ten objął Helmut Schmidt, przy czym W. Brandt pozostał przewodniczącym partii. Okres rządów koalicji socjaldemokratyczno-liberalnej nie należał do łatwych. Nałożyły się na niego dwa kryzysy gospodarcze z lat 1973 i 1979 oraz ataki terrorystyczne ze strony Frakcji Czerwonej Armii (*Rote Armee Fraktion* – RAF). Na początku lat 80. uwidocznił się kryzys wewnątrzpartyjny, spowodowany rozbieżnościami w ocenie roli NATO oraz stosunkiem do energii atomowej. W efekcie doszło do rozpadu koalicji z liberałami, którzy przyłączyli się do chadeków i przegłosowali wniosek o konstruktywne wotum nieufności.

W wyborach z 1983 r. zwyciężyła CDU i stworzyła rząd z liberałami, a socjaldemokraci przeszli na 16 lat do opozycji. W każdych kolejnych wyborach próbowali odzyskać władzę, jednak kandydaci SPD na urząd kanclerza przegrywali rywalizację z popularnym H. Kohlem. W 1998 r. SPD z nowym liderem Gerhardem Schröderem uzyskała 40,9% głosów i zawiązała koalicję rządową z Sojuszem 90 / Zielonymi. W kolejnych wyborach w 2002 r. SPD uzyskała 38,5% głosów i odnowiła koalicję z Sojuszem 90 / Zielonymi⁴³. W 2005 r. SPD uzyskała 34,2% poparcia i zawarła porozumienie z chadekami, tworząc po raz drugi w historii „wielką koalicję”. Wybory z września 2009 r. przyniosły dalszy spadek poparcia dla socjaldemokratów. SPD po 11 latach rządów zmuszona została do przejścia do opozycji.

⁴¹ W 1863 r. powstała Socjaldemokratyczna Partia Robotników Niemiec (SDAP), a w 1875 r. doszło do zjednoczenia tej partii ze Stowarzyszeniem Generalnym Pracowników Niemiec (ADAV). Nazwa Socjaldemokratyczna Partia Niemiec została przyjęta w 1891 r.

⁴² W programie tym partia odeszła od marksizmu i zaakceptowała założenia społecznej gospodarki rynkowej. Dążąc do poszerzenia bazy członkowskiej i pozyskania nowych wyborców, przestała się określać jako „partia robotnicza”, stając się „partią ludową”, kierującą swój apel wyborczy do wszystkich grup społecznych.

⁴³ W tym czasie SPD zaczęła tracić poparcie na poziomie krajów związkowych i w efekcie utraciła większość w Bundesracie. Spadek poparcia spowodowany był reformami w duchu liberalnym, które ograniczały przywileje socjalne wielu grup społecznych.

SPD trzykrotnie od zakończenia wojny przyjmowała kompleksowe programy. W programie z 1989 r. znalazły się kwestie poruszane przez nowe ruchy społeczne, a dotychczas bagatelizowane przez socjaldemokratów, takie jak prawa kobiet w życiu publicznym czy ochrona środowiska. W 2007 r. na zjeździe w Hamburgu przyjęto nowy program „Pomóc sobie” (*Hilfe zur Selbsthilfe*), w którym wskazano na korzyści płynące z globalizacji; zaznaczono także, że SPD jest partią prorynkową. W polityce zagranicznej popiera procesy integracji europejskiej oraz opowiada się za współpracą ze Stanami Zjednoczonymi, przy czym ma się ona opierać na partnerskich zasadach. W SPD niemal od samego początku jej istnienia widoczny był podział na różne frakcje, co prowadziło niejednokrotnie do rozłamów⁴⁴. Ostatnie lata to także kryzys przywództwa. W latach 2005–2009 trzykrotnie zmieniali się przewodniczący partii⁴⁵. Wraz ze zmianami programowymi doszło do zmiany bazy członkowskiej i elektoratu partii⁴⁶. W wyborach do PE w 2009 r. SPD uzyskała 23 mandaty, a jej deputowani zasiadają we frakcji Grupy Postępowego Sojuszu Socjaldemokratów i Demokratów w PE (S&D).

Wolna Partia Demokratyczna (*Freie Demokratische Partei*, FDP) powstała w 1948 r. w wyniku połączenia różnych środowisk liberalnych podczas zjazdu w Heppenheim⁴⁷. Na czele nowej partii stanął Theodor Heuss, późniejszy prezydent federalny w latach 1949–1959. W pierwszych powojennych wyborach partia uzyskała 11,9% głosów i weszła do rządu kanclerza K. Adenauera. Współpraca liberałów z chadekami zakończyła się w 1956 r.⁴⁸, kiedy FDP, nie chcąc się zgodzić na zmiany w systemie wyborczym, opuściła koalicję, pozostając w opozycji do 1961 r., kiedy to odnowiono porozumienie z chadekami. Kryzys i rozpad koalicji nastąpił w 1966 r.

⁴⁴ W 1916 r. powstał Związek Spartakusa, na czele którego stanęli K. Liebknecht i R. Luxemburg, którzy następnie doprowadzili do przekształcenia go w KPD w 1919 r. W tym samym czasie miał miejsce jeszcze jeden rozłam: w 1917 r. lewe skrzydło SPD utworzyło partię pod nazwą Niezależni Socjaldemokraci (USPD), przy czym w 1922 r. doszło do powrotu secesjonistów do SPD. Dużo poważniejsze konsekwencje miał jednak rozłam, który dokonał się po wyborach w 2002 r. Ponownie lewe skrzydło SPD, niezadowolone z liberalnych reform przeprowadzanych przez rząd G. Schrödera, utworzyło Alternatywę Wyborczą Praca i Sprawiedliwość (*Wahlalternative Arbeit und Soziale Gerechtigkeit*, WASG), która następnie połączyła się z Partią Lewicy / PDS, tworząc Lewicę. Zob.: M. Mertens, *Sozialdemokratische Partei Deutschlands*, <http://www.bpb.de> (dostęp: 1 X 2009 r.).

⁴⁵ Kolejno byli to M. Platzeck, K. Beck i F.-W. Steinmeier.

⁴⁶ W latach 70. XX w. do SPD należało ponad milion członków, dzisiaj jest ich o połowę mniej. Tuż po wojnie partia działała głównie w środowisku robotników w wielkich miastach. Zmiana programu SPD w 1959 r. spowodowała rozszerzenie bazy wyborczej na różne grupy społeczne. Dzisiaj robotnicy stanowią zaledwie 21% elektoratu SPD, partia znajduje wyborców przede wszystkim wśród urzędników i pracowników biurowych – około 38%. Na SPD chętniej głoszą kobiety, ludzie młodzi oraz ci legitymujący się średnim lub wyższym wykształceniem.

⁴⁷ W Dolnej Saksonii i Hesji partie liberalne miały charakter prawicowy, natomiast w południowo-zachodniej części Niemiec i w miastach hanzeatyckich dominował nurt socjalnego liberalizmu. M. Kortmann, *Die Geschichte FDP*, <http://www.bpb.de> (dostęp: 1 X 2009 r.).

⁴⁸ Doszło wówczas do rozłamu w partii, gdyż czterech ministrów z FDP pozostało w rządzie. Dodatkowo 12 deputowanych opuściło szeregi FDP i udzieliło poparcia rządowi; *ibidem*.

z powodu rozbieżności odnośnie do systemu podatkowego. Po wyborach w 1966 r. FDP przeszła do opozycji.

W 1968 r. nowym przewodniczącym partii został Walter Scheel, reprezentujący skrzydło socjalliberalne. To otworzyło drogę do współpracy z SPD. W 1969 r., jeszcze przed wyborami do Bundestagu, FDP poparła kandydata SPD G. Heinemanna na urząd prezydenta federalnego. Po wyborach tego samego roku zawiązana została koalicja SPD i FDP – na czele rządu stanął W. Brandt, a lider liberałów W. Scheel otrzymał tękę ministra spraw zagranicznych. W 1974 r. W. Scheel został prezydentem federalnym, a na fotelu ministra spraw zagranicznych i przewodniczącego partii zastąpił go Hans-Dietrich Genscher. Koalicja z socjaldemokratami przetrwała do 1982 r.

Po wyborach w 1983 r. liberałowie zawarli koalicję z chadekami, która trwała do 1998 r. W latach 1998–2009 liberałowie działali w opozycji. Wraz z sukcesem wyborczym Sojuszu 90 / Zielonych, FDP straciła monopol „partii trzeciej”. W 2001 r. przyjęto strategię „Projekt 18”, która zakładała, że partia jest w stanie uzyskać wynik wyborczy na poziomie 18%, jednak wybory w 2002 r. pokazały, że FDP może liczyć zaledwie na 7,4% głosów. Odbudowa partii i jej obecne sukcesy są w dużej mierze zasługą wybranego w 2001 r. na stanowisko przewodniczącego G. Westerwelle. Liberałowie powrócili do rządzenia, odnawiając koalicję z chadekami, w wielkim stylu w 2009 r., uzyskując najlepszy wynik w historii.

Program FDP kilkakrotnie ulegał zmianom – kładziono nacisk na elementy socjalliberalne lub liberalizmu rynkowego, co wiązało się ze zmianami w kierownictwie partii. FDP od samego początku wspierała koncepcję społecznej gospodarki rynkowej, przy czym zaznaczała, że „socjalna” nie powinno oznaczać „socjalistyczna”. W centrum programu partii lokuje się jednostka z jej prawami, przede wszystkim prawem do wolności i godności w społeczeństwie. W polityce zagranicznej FDP opowiada się za zacieśnieniem integracji europejskiej oraz strategicznym partnerstwem ze Stanami Zjednoczonymi, które mają potwierdzić przynależność Niemiec do świata zachodniego⁴⁹. W 2009 r. liberałowie zdobyli 12 mandatów w wyborach do PE. W PE deputowani FDP należą do frakcji Porozumienia Liberałów i Demokratów na rzecz Europy (ALDE).

Sojusz 90 / Zieloni (*Bündniss 90 / die Grünen*) jako partia polityczna pod tą nazwą powstał w 1993 r., w wyniku połączenia zachodnioniemieckich Zielonych i wschodnioniemieckiego Sojuszu 90. W latach 70. XX w. w RFN zaczęły się tworzyć oddolne inicjatywy, które zajmowały się promowaniem ekologii. W grudniu 1980 r., podczas zjazdu w Karlsruhe, doszło do połączenia i przekształcenia tych luźnych struktur w Partię Zielonych. Nowa partia pierwszy sukces odniosła już w 1980 r., w wyborach do Landtagu w Badenii-Wirtembergii, uzyskując 5,3% głosów. W 1983 r. Zieloni po raz pierwszy uzyskali reprezentację w Bundestagu; także w kolejnych wyborach udało im się wprowadzić do parlamentu swoich deputowanych. Wybory w 1990 r. przyniosły niespodziewany wynik – zachodnioniemieccy Zieloni nie przekroczyli progę wyborczego, reprezentację w Bundestagu zyskał za to

⁴⁹ B. Banaszak, *System...*, *op. cit.*, s. 56.

wschodnioniemiecki Sojusz 90 / Zieloni⁵⁰. W wyborach w 1994 r., już po połączeniu struktur wschodnich i zachodnich, partia uzyskała 6,7% głosów i wyprzedziła FDP, tworząc trzecią pod względem wielkości frakcję w Bundestagu.

Po wyborach w 1998 r. doszło do istotnej zmiany w niemieckim systemie partyjnym. Na szczelbu federalnym po raz pierwszy zawarta została koalicja z udziałem Sojuszu 90 / Zielonych. Było to pewnym zaskoczeniem, gdyż Zieloni uzyskali zaledwie 6,7% poparcia⁵¹. Jednak dobry wynik SPD i chęć stworzenia nowej koalicji zdecydowały, że Zieloni weszli do rządu, na czele którego stanął G. Schröder, a lider Zielonych Joschka Fischer został wicekanclerzem i ministrem spraw zagranicznych⁵². Koalicja czerwono-zielona została utrzymana także po kolejnych wyborach, z 2002 r.⁵³ W 2005 r. Zieloni otrzymali 8,1% głosów, jednak w obliczu zawarcia „wielkiej koalicji” zmuszeni zostali do przejścia do opozycji. W ostatnich wyborach partia odnotowała najlepszy w historii wynik – 10,7% głosów, jednak pozostała w opozycji.

Na początku lat 80. program partii koncentrował się na kwestiach ekologicznych, przede wszystkim sprzeciwie wobec rozwoju energetyki atomowej, z czasem jednak zaczęły pojawiać się w nim nowe elementy. Po 1993 r. ekologia zeszyła na dalszy plan, a na pierwszym miejscu znalazła się walka o poszanowanie praw człowieka i obywatela i o demokratyzację życia publicznego. W 2002 r. przyjęty został nowy program „Przyszłość jest zielona” (*Die Zukunft ist grün*)⁵⁴. W polityce zagranicznej partia popiera integrację europejską i jest przeciwna zaangażowaniu Niemiec w misje NATO. Na początku lat 90. część radykalnych działaczy opuściła szeregi Zielonych i przeszła do PDS⁵⁵. Partia nadal ma stosunkowo luźną strukturę. Obecnie na jej czele stoi dwuosobowe kierownictwo – Claudia Roth i Cem Özdemir. W PE deputowani z ramienia tej partii współpracują w ramach frakcji Zielonych – Wolnego Przymierza Europejskiego. W wyborach do PE w 2009 r. zdobyli 14 mandatów.

Lewica (*die Linke*) powstała 16 czerwca 2007 r. w wyniku połączenia Partii Lewicy (*die Linkspartei*) i Alternatywy Wyborczej Praca i Sprawiedliwość (*Wahl-*

⁵⁰ W wyborach w 1990 r. obowiązywała klauzula wyborcza osobno dla wschodnich landów (była NRD) i osobno dla zachodnich. Sojusz 90 / Zieloni uzyskał 6,1% na wschodzie, a w skali całych Niemiec 1,2%.

⁵¹ Słaby wynik Zielonych był efektem radykalnych propozycji zgłaszanych w trakcie kampanii wyborczej, takich jak podniesienie ceny benzyny do 5 marek za litr. S. Agci, *Geschichte von Bündnis 90 / die Grünen*, <http://www.bpb.de> (dostęp: 4 X 2009 r.).

⁵² Socjaldemokraci i Zieloni mieli już doświadczenia związane ze współpracą. Pierwsza koalicja tych ugrupowań została zawarta w latach 1985–1987 w Hesji; *ibidem*.

⁵³ W tych wyborach Zieloni otrzymali 8,1% głosów.

⁵⁴ W programie główne miejsce zajmuje kwestia zrównoważonego rozwoju, czyli połączenie wymogów w zakresie ochrony środowiska z rozwojem gospodarczym. Zieloni popierają program społecznej gospodarki rynkowej, dodając, że powinna ona mieć także wymiar ekologiczny. Stoją na straży praw pracowniczych oraz opowiadają się za asymilacją imigrantów. Strona internetowa partii: <http://www.gruene.de> (dostęp: 7 X 2009 r.).

⁵⁵ Już w latach 80. doszło w partii do podziału na dwa obozy – radykałów i realistów (*Fundi – Realo Kontroverse*). Pierwsi odrzucali instytucjonalizację ruchu, drudzy opowiadali się za zmianami struktury i współpracą na forum Bundestagu; *ibidem*.

alternative Arbeit und Soziale Gerechtigkeit, WASG). Obie partie współpracowały z sobą już wcześniej, tworząc wspólne listy w wyborach do Bundestagu w 2005 r.⁵⁶ Przed połączeniem widoczny był podział – na wschodzie wyborcy głosowali na Partię Lewicy, która powstała w wyniku przekształceń PDS, a ta z kolei wywodziła się z reżimowej SED⁵⁷, na zachodzie natomiast na poparcie mogła liczyć jedynie WASG, która wyłoniła się z SPD w proteście przeciwko polityce „neoliberalnego konsensusu elit”⁵⁸.

Partia nie przyjęła jeszcze wspólnego programu. W trakcie kampanii wyborczej przedstawiała się jako reprezentantka ruchu robotniczego oraz wskazywała na konieczność dialogu ze związkami zawodowymi. Partia łączy elementy starej i nowej lewicy⁵⁹. W wyborach w 2009 r. Lewica uzyskała 11,9% głosów. Na partię zagłosowali przede wszystkim dawni wyborcy SPD, którzy poczuli się zdradzeni, najpierw liberalnymi reformami przeprowadzonymi przez rząd G. Schrödera, a następnie koalicją z chadekami.

Na czele partii stoi dwuosobowe kierownictwo w osobach Oskara Lafontaine oraz Lothara Bisky’ego. Po wyborach do PE z 2009 r. ośmiu deputowanych Lewicy zasililo szeregi Konfederacyjnej Grupy Zjednoczonej Lewicy Europejskiej / Nordyckiej Zielonej Lewicy, która jest uważana za frakcję komunistyczną.

3. Ważniejsze partie pozaparlamentarne

Partia Piratów (*Piratenpartei Deutschland*) w wyborach w 2009 r. uzyskała 2% poparcia, co stanowi najlepszy wynik wśród partii, które nie przekroczyły progu wyborczego. Partia powstała w 2006 r., wzorując się na podobnej inicjatywie szwedzkiej. Z jednej strony opowiada się za legalizacją wolnej wymiany plików oraz powszechnym dostępem do wszelkich aspektów własności intelektualnej i ograniczeniem prawa patentowego, zwłaszcza w dziedzinie badań genetycznych, a z drugiej – za

⁵⁶ Celem zjednoczenia było stworzenie alternatywy lewicowej dla socjaldemokratów, która mogłaby liczyć na poparcie zarówno we wschodnich, jak i zachodnich landach. Strona internetowa Lewicy: <http://www.die-linke.de> (dostęp: 11 X 2009 r.).

⁵⁷ Zjednoczenie miało szczególne znaczenie dla Partii Lewicy, gdyż w wyniku stopniowego zrównywania się poziomu życia na wschodzie i zachodzie Niemiec, radykalne hasła partii tracą na popularności. J. Taken, J. Simoleit, *Die Geschichte von die Linke*, <http://www.bpb.de> (dostęp: 17 X 2009 r.).

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Opowiada się za upaństwowieniem sektora energetycznego, ustanowieniem płacy minimalnej, wycofaniem wojska z Afganistanu, a także głosi hasła typowe dla nowych ruchów społecznych, takie jak poszanowanie praw mniejszości, szeroko rozumiane równouprawnienie, ochrona środowiska naturalnego. Część radykalnych działaczy podnosi tzw. „pytanie systemowe” (*Systemfrage*) o charakter demokracji niemieckiej, proponując wprowadzenie form demokracji bezpośredniej, a nawet urzeczywistnienie idei socjalizmu; *ibidem*.

wzmocnieniem ochrony danych osobowych. Partia sama określa się jako partia obywatelska – ani prawicowa, ani lewicowa⁶⁰.

Kolejną partią pozaparlamentarną jest **Narodowodemokratyczna Partia Niemiec** (*Nationaldemokratische Partei Deutschlands*, NPD), która działa od 1964 r. Partia odnosiła swoje największe sukcesy w latach 60. W kolejnych dekadach zaczęła tracić na znaczeniu. Przyczyniło się do tego m.in. powstanie dwóch partii o podobnym charakterze – Republikanów oraz Niemieckiej Unii Ludowej. Po zjednoczeniu Niemiec partia zaczęła tworzyć swoje struktury we wschodnich landach i tam też odnosi pewne sukcesy⁶¹. W wyborach do Bundestagu w 2009 r. partia zdobyła 1,5% głosów. NPD jest typową partią nacjonalistyczną. W jej programie obecne są elementy antykapitalistyczne – postuluje m.in. uznanie dorobku socjalnego III Rzeszy. Chce wprowadzenia ustroju prezydenckiego oraz rozwinięcia form demokracji bezpośredniej. NPD proponuje także zaostrzenie polityki imigracyjnej⁶². W 2001 r. w FTK złożony został wniosek o delegalizację NPD, jednak z przyczyn proceduralnych w 2003 r. Trybunał go odrzucił. Na czele partii stoi Udo Voigt⁶³.

Republikanie (*die Republikaner*, REP) są kolejną partią o skrajnie prawicowym charakterze. REP została założona w 1983 r. przez byłych członków CSU. Chcieli oni stworzyć partię podobną do francuskiego Frontu Narodowego (FN). Partia odnosiła pewne sukcesy wyborcze w Bawarii i Badenii-Wirtembergii. W 1989 r. REP odniosła swój największy sukces – zdobyła 7,1% głosów w wyborach do Parlamentu Europejskiego. W PE stworzyła frakcję techniczną m.in. z deputowanymi FN. Program REP w dużej mierze jest tożsamy z programem NPD, przy czym Republikanie nie gloryfikują III Rzeszy. Obecnie partia przeżywa poważny kryzys i rozważa połączenie z NPD.

Prawą stronę sceny politycznej uzupełnia **Niemiecka Unia Ludowa** (*Deutsche Volksunion*, DVU) założona w 1987 r. Partia na szczeblu federalnym nie odnotowała do tej pory żadnego sukcesu. Udało jej się za to wprowadzić deputowanych do parlamentów w Brandenburgii i Saksonii, a także w Bremie. Jej program nie różni się zasadniczo od programu NPD czy Republikanów, a to sprawia, że wszystkie trzy partie skrajnie prawicowe mogą w przyszłości nawiązać jeszcze ściślejszą współpracę i stworzyć jedno ugrupowanie, a wówczas, jeśli dojdzie do zsumowania ich dotychczas osiąganych wyników wyborczych, mogą przekroczyć pięcioprocentową klauzulę zaporową i wejść do Bundestagu.

⁶⁰ Strona internetowa Partii Piratów: <http://web.piratenpartei.de> (dostęp: 18 X 2009 r.).

⁶¹ W 2004 r. uzyskała 9,2% głosów w wyborach do Landtagu w Saksonii, a w 2006 r. 7,3% w wyborach do Landtagu w Meklemburgii-Pomorzu Przednim. W wyborach w 2009 r. udało jej się ponownie przekroczyć próg wyborczy w Saksonii, przy czym odnotowała znaczny spadek poparcia.

⁶² W sprawach zagranicznych domaga się rewizji granicy z Polską, a także przeprowadzenia referendum w sprawie członkostwa RFN w UE. Postuluje również przywrócenie marki niemieckiej. Strona internetowa NPD: <http://www.npd.de> (dostęp: 12 X 2009 r.).

⁶³ F. Blank, *Nationaldemokratische Partei Deutschlands*, <http://www.bpb.de> (dostęp: 18 X 2009 r.).

4. Udział partii w rządzeniu krajem

Większość rządów niemieckich po drugiej wojnie światowej miało charakter koalicyjny. Jak wskazuje praktyka, partie nie są z góry skazane na określone układy koalicyjne, lecz mogą zmieniać partnerów. Trudno jest mówić o dominującej pozycji którejs z partii niemieckich w rządzeniu krajem. Do tej pory (od 1949 r. do 2009 r.) chadecy rządzili lub współrządzili przez 30 lat, socjaldemokraci przez 23 lata, natomiast FDP przez 38 lat. Wynik FDP nie świadczy o dominacji tej partii, gdyż nigdy nie była ona inicjatorem koalicyjki ani też żaden jej przedstawiciel nie był kanclerzem. Stanowi on jednak o wyjątkowej pozycji tej partii, jako partii piwotalnej, zdolnej do zawierania koalicyjki z partnerami z prawej i lewej strony sceny politycznej. Monopol FDP został złamany po raz pierwszy w 1966 r., kiedy powstała „wielka koalicyjka”, oraz w 1998 r., kiedy zawarta została koalicyjka SPD z Zielonymi, jednak po 11 latach, w 2009 r., liberałowie powrócili do rządu.

* * *

Niemiecki system partyjny należy do najbardziej stabilnych w Europie. W kolejnych latach nie należy się spodziewać radykalnych zmian ilościowych czy jakościowych w jego charakterze. Ostatnie wybory oraz powstała w ich wyniku koalicyjka rządowa pokazują, że niemiecki system zmierza do dwublokowości. Z jednej strony CDU / CSU i jako partner koalicyjki FDP, a z drugiej strony koalicyjka SPD z Zielonymi i Lewicą. W drugim przypadku sprawa jest bardziej skomplikowana, a to ze względu na konkurencyjny charakter SPD i Lewicy, które zabiegają, przynajmniej częściowo, o ten sam elektorat. Nie można także wykluczyć tworzenia w przyszłości „wielkich koalicyjki”, które już dwukrotnie połączyły SPD i CDU / CSU. Ostatnia taka koalicyjka z lat 2005–2009 pokazuje, że partie te, mimo pewnych rozbieżności ideowych, są w stanie osiągnąć porozumienie i sprawnie rządzić państwem. Pewnym problemem i potencjalnym zagrożeniem dla niemieckiego systemu partyjnego jest NPD, która odniosła już pewne sukcesy na szczeblu kilku krajów związkowych. Partia ta jednak znajduje się pod ścisłą kontrolą opinii publicznej i nie należy się spodziewać, by na szczeblu federacji odegrała jakąkolwiek rolę, szczególnie ze względu na niechęć innych partii do współpracy z tą formacją.

Wykaz skrótów:

CDU – *Christlich-Demokratische Union*, Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna

CSU – *Christlich-Soziale Union*, Unia Chrześcijańsko-Społeczna

DBD – *Demokratische Bauernpartei Deutschlands*, Demokratyczna Partia Chłopska Niemiec

DSU – *Deutsche Soziale Union*, Niemiecka Unia Społeczna

DVU – *Deutsche Volksunion*, Niemiecka Unia Ludowa

FDP – *Freie Demokratische Partei*, Wolna Partia Demokratyczna

FTK – Federalny Trybunał Konstytucyjny

KPD – *Kommunistische Partei Deutschlands*, Komunistyczna Partia Niemiec

LDP – *Liberal Demokratische Partei*, Partia Liberalno-Demokratyczna

LDPD – *Liberal-Demokratische Partei Deutschlands*, Liberalno-Demokratyczna Partia Niemiec

NDPD – *National-Demokratische Partei Deutschlands*, Narodowo-Demokratyczna Partia Niemiec

NPD – *Nationaldemokratische Partei Deutschlands*, Narodowodemokratyczna Partia Niemiec

NSDAP – *National-Sozialistische Deutsche Arbeiter Partei*, Narodowo-Socjalistyczna Partia Robotników Niemiec

PDS – *Partei des Demokratischen Sozialismus*, Partia Demokratycznego Socjalizmu

REP – *die Republikaner*, Republikanie

SED – *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*, Socjalistyczna Partia Jedności Niemiec

SPD – *Sozialdemokratische Partei Deutschlands*, Socjaldemokratyczna Partia Niemiec

SRP – *Sozialistische Reichspartei*, Socjalistyczna Partia Rzeszy

UZ – Ustawa Zasadnicza

WASG – *Wahlalternative Arbeit und Soziale Gerechtigkeit*, Alternatywa Wyborcza Praca i Sprawiedliwość